

orðaskifti

Nýggja orðabókin – byrjanin til eina móðirmálsliga renesansu!

Nýggi „DONSK-FØROYSK ORÐABÓK“ kom í sölubúðirnar undan jólam, og eg var so heppin at fáa hesa bók í jólagávu. Føroya Fróðskaparfelag gevur út og hovuðsritstjóri er Hjalmar P. Petersen, málfrøðingur. Ritstjórin sigur í formelinum, at hann sum frægest hevur roynt at hava tey vanligastu føroysku orðini fyrst og at hann eisini hevur tikið nakað av nógva nýttum innlæntum orðum við.

Hetta seinasta hevur helst givið mongum málsligum puristi órogv í salina, tí teirra málreinsingstevnumið hevur nú í mong ár verið so alræðandi, at sjálfv tað føroyska móðirmálið ikki verður roknað sum virðiligt føroyskt. Tað er tí vælskiljandi at „ósen-surerad“ móðirmáli í almen-nari orðabók er eitt ræðandi fyrbrigdi. Hver veit, kanska er tað, „keis-erens nye klæder“ syndr-omið, sum spekir og fær onkran at skelva í brókun-um?

Í roynd og veru er henda bók einki annað enn ein fragmentarisk spegilsmynd av okkara móðirmáli og eins og tað full av góðum og minni hepnum orðum tó nóg mest av tí fyrsta. Bókin er ikki so fóst í sinum strukturi, sum vit eru von við, at slíkar bókur eru. Hon letur brúkaran taka mál-sliga meðábyrgd, og tað álitið er nýtt fyrri vanligu føyoyingini, men tað kemur væls við, nú alt annað hjá okkum er sett undir admin-istratión. Bókin gevur móð-irmálslingum mong við-komandi móðirmálsorð at velja imillum, og hví skuldu fólk ikki kunna valt hováskt her, eins og tá tað snýr seg um at velja og vraka millum nýggj orð? Nøkur av teim útlendsku orðunum er tó mest lík royndarorðum.

INNLENT ORÐ OG HUGFLOSTØÐI

Sjálvtøkuborð skýrir pro-fessarinn bókin, men held-ur tað enn tey móðirmáls-ligu trotaborð, vit eru von við hagar! Treytin fyrri at kalla eitt mál móðirmál má vera, at móðirmálslingarnir kunnu brúka málið til at formulera seg við á einum hugflostøði, sum er nót-andi fyrri tann einkulta. Hetta krevur nógva av mál-inum, tí bæði Pallega og professorar skulu hava sín tørv nótadan, og tí verður mangan farið út at lána orð v.m. Hesi lán verða tó sjáld-an borin aftur, men standa tøk í málinum so leingi boð

er eftir teimum. Mong av hesum innlæntu orðum og hugtøkum ella innlæntum síð menningarligum fyrbrigdum verða eftir eini tíð ein so integreraður partur av okkara fólkasál og síðalívi, at orðið innlæn-destsum missir sín týðning, verður mest at rokna sum eitt filologiskt fyr-brigdi uttan stórvegis praktiskan týðning.

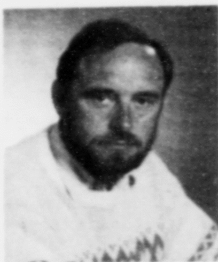
Vit hava okkara innlænta átrúna, okkara innlænta demokrati, okkara inn-lænta latinska alfabet og okkara innlæntu arabisku tøl fyrri bert at nevna nøkur innlæn. Vit hava eisini ein hóp av innlæntum blóði (innflytarum), sum smbr. rithøvundunum og móðir-málsvininum, Hanusi

Andreasen, hevur verið for-treytin fyrri teimum flestu mentaligu rembingun-um og framburði her á landi. Eins og innlænta blóðið hava túsendtals inn-lænt orð og fyrbrigdi í øldir ríka okkara mál og mentan og givið móðirmálinum eitt hugflostøði, sum vit í dag als ikki kunnu vera fyrri utt-an. Tað er tí utopi at hugsa sær, at vit skuldu kunna sent øll hesi innlænini av aftur landinum og takka fyrri lánid. Tey eru í dag ein partur av okkum, og tað er tí sjálvsagt, at hesi innlæn í ein vissan mun knýta inn-lænt orð at sær, sum tey náttúrliga hava ækvivalent hugflostøði við.

Eitt dømi um eina slíka pragmatiska vælvirkandi loysn hava vit í tí innlænta orðinum professari, sum eisini er starvsheiti hjá okk-ara fremsta (nýmáls-er-frøðingi. Starvsheitið kundi eins væl verið „mál-skipari“ tí tað hevði hóskað væl til nýføroyska orðabólkin, men trupulleikin er, at mál-skipari ikki hevur ækviva-lent hugflostøði við inn-lænta orðið professari, og tí er hetta seinna betur hóskandi. Tað sama er galdandi fyrri ein hóp av øðrum innlæntum orðum, sum dagliga ríka mál okk-ara, men tey fáa ikki somu sømdir í tí puristisk nýfø-royska. Mær rennur Nól-s-oyar-Páll í huga: *Kjógvin við sít klípta vel / hugsar við sjálvum sær: / „Vertin á, hvat annar fær! / eg skal nora mæ.“*

MÓÐIRMÁLID OG NÝFØROYSKT

Tíverri fær tað harðrenda málreinsingarrákið ein til-tíðir at hugsa um málgrø-ingalótir, har bert egið av-kom er vælkomid. Takkað verið trekleikanum ella

inertini í móðirmálinum so skal nógvi til fyrri at niður-bróta tað, men vit eiga ikki at gloyma, at hann sum ror út hvønn dag fiskar umsið-ir! Tó so stagneraður tjóð-skapparomantikki er ikki nótandi gróðrabotnur fyrri eitt livandi móðirmál og enn minni til munagóða røkt og stimbran av sama. Móðirmálið er dialektiski og eigur at víðgerast og røkjast í tí rætta tíðarand-anum fyrri og imóti, og ikki av einvísnum puristiskum einstaklingum.

Í eini viðmerking í bløð-unum í síðstu viku spyr Hogni Debes Joensen hvagar leiðin gongur? Ut frá omanfyrri nevndu orðabók er svarið sera einfalt – móti móðirmálinum. Tað er tó vælskiljandi, at tað kenst sárt hjá honum. Fyrst at vera komin uppá nýfø-royskan langlegg og síðani av einum málsligum hana-gularáki úr europeiskum landsuðri at detta niður á tjóleg og missa tað máls-liga kjøflestið fyrri borð?

Lan Íslæknin heldur, at um móðirmálslingarnir ikki hava strangar mál-reinsar sum kunnu styra teimum, so dettur móðir-málið niðurfyrri, tí móðir-málslingar hava hvørki mál ella mið – teir lata bara standa til. Hetta er eitt sera áhugavert sjónarmið, tí tað sær púra burtur frá øllum teimum føyoyingum sum í hundraðtals av árum – undan jólafundinum – hava havt føroyskt sum móðirmál, hava skrivað og ykti á móðirmálinum uttan aðra hjálp enn hana tey sjálvi tilvískaðu sær. Har vanligi føyoyingurin bar móðirmálið munn av munnli øld eftir øld, gav tí sál og tilevnaði málsligar skattakistur við at livandi-gera søguna í frásagnum og kvæðum okkum til varð-veitslu.

Um móðirmálið verður skógva til viks stendur Fø-roya fólk eftir við einum ný-føroyskum máli uttan sál. Tað er tí alneyðugt við eini

nýhugsan innan okkara móðirmálsrøkt. Fjarstøðan millum nýføroyskt og móð-irmálið er ov stór, og tað gevur seg serliga til kennar í vanligum tosi har nýfø-royskt er alt ov stívirð og sjálvreflekterandi. Í einum frium orðaskifti virkar ný-føroyskt meir sum ein málslig spennitroyggja sjálfv hjá teimum mest ser-konu.

Hetta er kanska ikki so lógid, tí orðini í móðirmál-inum fáa rýtmu longu í móðirlívi, fáa meining sam-an við móðirmjólkinu og eru gjoðnum øldir nýkt og tillagað hvørt annað. Tey falla lætt, hava sína egna rýtmu og merking, sum í eini stórari familju har samljóð valdar.

Nýggj orð harafturi-móti koma inn í málið sum fremmand og eru kanska als ikki so mykt á manna-munni framanundan og hava tvørrandi ækvivalent hugflostøði í mun til móð-irmálið. Hetta krevur nógva av orðasmiðinum. Hann skal kenna og vírða tað bas-ala í móðirmálinum og fara varliga fram. Nýggj orð eiga at koma inn í málið sum tilbøð ella alternativ til onnur orð og ikki sum pur-istisk diktat ella sum is-lendsk eftirgerð. Brúkarin má og skal altíð hava fleiri valmøguleikar, sum liggja innanfyrri tað vanligu móð-irmálið.

HVOR SPEIREKUR HVONN?

Um nakar í Føroyum við røttum kann sigast at vera málsliga speirikin, so er tað móðirmálslingarnir ella vanligi føyoyingurin. Ein móðirmálslingur Pallega fær næstan ikki opnað munnin uttan at vera rættaður og happaður og ikki nokk við tað, hann skilir tað illa nokk og er eitt gott boð uppá ein funktionell analfabet. Bert við at kaga í eitt formlasavn í fólkskúlan-um siggja vit, at ein sirkul eitur kringur, prisma eitur strenda, sylindari eitur strokkur, keyla eitur strýta, men píramida eitur píra-mida – skil tað hvør í ví?

Eg skilti ikki reiðiliga og sló upp í eini íslendskari orðabók. Jú har stóðu øll tey nýføroysku orðini á klingandi íslendskum. Sirk-ul eitur hringur, sylindari eitur strokkur, prisma eitur (glar)strendingur og keyla eitur strýta. Sum rosinar í pylsuendunum so eitur píramida mín sann píra-midi á íslendskum, so har var óneyðugt við øðrum heiti. Helekoptari á is-

lendskum eitur (p) tyrta og komputari eitur tølva.

Hyggja vit eftir orðunum í nevnda formlasavni, so ganga øll væl inn í føroyskt bendingarmynstur og eru at finna í teimum stóru málnum og hava aldargamla søgu aftanfyrri seg: Sirkul og píramida úr lat-ini, sylindari og prisma úr greskum og keyla úr týsk-um. Ein kemur at hugsa um babyloniskan hurlivasa ella kinesisku mentunarkoll-veltingina. Ei undur í at flestu próvtøkur í Føroyum geva stórrí málsligar trup-ulleikar enn reit fagligar, fyrri ikki at nevna tann kløvning ella skismu hetta førir við sær millum foreld-ur og skúlabørn. Tíverri finnast hópin av slíkum dømunum. Altjóða orð sum í øldir hava verið gróðursett í málinum, eiga ikki at víkja fyrri vánaligum (ný)eftir-gerðum.

Vit hava nóg leingi verið í eini móðirmálsligari Gabeltið og kyst tann pur-istiska málkoytlin. Nýggja DONSK-FØROYSKA ORÐABÓKIN er ein móðir-málslig nýhugsan, sum helst fer at leggja lunnar undir eina móðirmálsliga renesansu ella endurføðing og fer at venda tí puristisk nýføroyska rákinum móti móðirmálinum – øllum føyoyingum at frama. Bókin er samstundis eitt frálíkt upp-skot til komandi orðabók-ur, og tað tænar nevnd Fø-roya Fróðskaparfelags til miklan sóma, at teir hava latið tann unga ritstjóran hava so friar hendur. Henda bókin er eisini ein funnin fremsur hjá ritstjór-anum á tí komandi „móðir-málsorðabókini“, tí her fær hann góðar møguleikar at kunna seg um tey mest vanligu orðini í føroyska móðirmálinum – innlænt sum utlænt!

Vit eiga at geva gætur, at móðirmálið eisini er ein samskiptismíðil, og ikki bert ein spælkilútur hjá serliga áhugaðum, og at vit sjálv-andi hava brúk fyrri serkon-um á ókinum. Men sum Holberg segði: „Eitt er sjó-kort at skilja – annað skip at færa!“ Hogni Debes Joen-sen javnsetur ein orðasmið við ein stólsmið, men har á ann vera stóður munur. Stólsmiðurin nýðist alla tíðina at fylgja við hvat fyrri stólar fólk brúka og móg-uleiga koma at brúka, annars sleppur hann ikki av við teir og má finna sær annað livi-breyð, sjálfv um stólarinn fagliga hanga væl saman. Ein typiskur orðasmiður hjá Hogni Debes Joensen

er hárafurimóti oftast í fastlæntum starvi og hevur orðasmið sum fritíðarítriv. Hann kann sostatt smíða orð alt sít liv uttan bein-leiðis atlit til móðirmálið og fyrri tann skuld gera sít eigna mál uttan nakra figg-arliga avleiðing, men ein góður orðasmiður virðir móðirmálið.

HVAT SO?

Eitt sum sjáldan verður nomið við er tann figgjar-liga síðan av okkara altíð afturvendandi málstriði. Norsku hvalaveiðumenn-inir við Áir plagdu at siga: „det koster at spille stor-ke“, og tað ger tað sannli-ga eisini hjá okkum. Tað er ábyrgdarleyst við so stór-ari óvissu um sjálfv móð-irmálið, og vit eiga tí at taka støðu út frá verandi móðir-máli, menna tað og geva tí fastleika og støðufesti so-leiðis at føyoyingurin høgur sum lágur trygt og uttan ampa kann brúka móðir-málið saman við dag-førdum orðabókum. Hetta hevði ríkað Føroyar bæði málsliga og figgarliga.

Regin Eikholt